

AZ
ÉLET ÉS EGÉSZSÉG POLITIKÁJA
BUDAPESTEN.

FODOR JÓZSEF

TANÁRTÓL.

(Elmondta a budapesti I. ker. polg. kör estéjén, 1891. november 11-én.)

BUDAPEST.

1891.

T. Uraim! Politikáról kívánok szólni. De nem a szabadelvű párt, és nem a nemzeti avagy függetlenségi párt politikájáról, hanem az *élet és egészség politikájáról*, — a közegészségügyről fővárosunkban. Szívesen emelek szót. Úgy látom, hogy egészségügyi dolgokról nem elég a doktorok és professzorok körében beszélni. Ottan leghasznosabb tudásunk s legjobb tanácsunk olyan marad, mint — hogy példaszóval éljek — a szakasztó alatt a világ. A polgárok, a sokoldalú intelligencia körében kell a higiéné tanácsait s követeléseit hangoztatnunk, mert, ha itten helyeset mondunk és javasolunk, azt nemcsak meghallgatják, hanem végre is hajtják.

T. Uraim! Szeretünk élni, még pedig — a mint tisztelt és szeretett főpolgármesterünk oly röviden és találóan mondani szokta — az élet legvégső határáig. Élni szeretünk egészségben és kényelemben is, a mint ezt a civilizáció magával hozza. De mennyi ellensége van az egészséges és kényelmes életnek e földön, — kivált fejlődő nagyvárosokban, a minő a mi szeretett Budapestünk is!

Sokan azt hiszik, hogy csupán a szegény ember egészsége és kényelme fogyatékos városainkban. De nagyon tévednek. A leggazdagabb és legértelmesebb is szenved egészségében és kényelemében, ha a város egészségtelen. Lássuk csak. Építhet valaki gyönyörű palotát, és nem lesz kényelmes és egészséges lakása, ha az utcán a városi csatornákból bűz ömlik ki és fertőzi a palota levegőjét. Gondoljanak csak a Karácsonyi palotára, meg az ördög-árok iszapfogójára. Vagy mehet valaki sétálni, akár számozatlan fiakkeron, nem lesz benne öröme és haszna, ha poros az utca, az út. Vagy bármennyire kíván is egy korty jó vizet felhajtani, nem jut hozzá, ha csatornáktól szennyezett és szűrővel csak látszatra tisztított vizet ad a vízvezeték.

Nem élvezhet a leggazdagabb és legértelmesebb sem városainkban kényelmet, és nem ápolhatja egészségét, ha a város nem adja meg az élet és egészség legfontosabb tényezőit: *a tiszta levegőt, tiszta talajt, tiszta ivóvizet, jó élelmet*. Ezekre kell törekednie a város egészségügyi politikájának — s ha ezeket megszerezték, akkor a legfontosabbat megtették; akkor az értelmes polgárok majd megszerzik maguknak a többi, a mi szükséges egészségük és kényelmük érdekében. Ez a helyes egészségügyi politika. E mellett küzdjenek, e mellett érvesítsék befolyásukat. Mert van ám az egészségügynek egy más politikája is;

*

a rendőri egészségügy, a mely az egyes polgárt, a háztulajdonost, az iparost, a kereskedőt, a «vak-kódist» űzi, hajszoja, hogy ne rontsák a levegőt, ne okozzanak egészségi ártalmakat, holott a legnagyobb ártalom a város egészségügyi politikájában rejlik, a mely szennyes csatornáival bűzösíti a levegőt, szennyezi a város talaját, a mely tisztátalan vizet ad az egész népességnek, a mely helytelen politikájával drágítja a lakást, az élelmet stb.

Jól érthető ezekből, hogy nagy városok oly nagy súlyt vetnek helyes egészségügyi politikára. De nem csupán a nagy városok, hanem immár még a kisebbek is. Így Belgrád városa pár évvel ezelőtt egy fiatal és jeles orvost — Gyoryevits Vladan dr.-t — választotta meg polgármesterül, azon célból, hogy a szerb főváros egészsége helyes és energiás egészségügyi politika segítségével megjavuljon. Lássuk az egészségügyi politikát a mi fővárosunkban.

Kijelenthetem, hogy Budapest egészségügye rendkívül sokat, szinte hihetetlenül javult az utolsó 10—20 év alatt. Emez eredményt első sorban a *polgárság értelmességének* tulajdoníthatjuk. Állíthatom, hogy Európa bármely fővárosában nem mutat a polgárság oly fogékonyságot egészségügyi reformokra, oly törekvést a népesség fizikai javának előmozdítására, mint Budapesten. És amaz eredményt másrészt *választott tiszt karunknak* tulajdoníthatjuk, a melyben ép oly buzgó mint szakértő tisztviselők vannak. Ezek a viszonyok pedig *csi önkormányzatunk (selfgovernment)* következményei, azért határozottsággal és kitartással küzdenek a főváros közigazgatásának eme függetlensége mellett. *Ne fogadják el a közigazgatás államosítását* a fővárosban semmi téren, legkevésbé a közegészségügy terén.

Fővárosunk egészségügye javulásáról legfényesebben tanuskodik a statisztika. Ezelőtt 15—20 évvel 40 és több ember halt meg évente minden 1000 lakosból. Ez a szörnyű haláladó alásülyedett immár 30-ra. És ez óriási eredmény az emberi élet és egészség szempontjából. Ez évente 5000 elhárított halálesetet, továbbá 100.000 megelőzött betegséget, tehát mintegy másfél millió elhárított betegség-napot jelent. Ez az eredmény fényes jutalma eddigi egészségügyi törekvéseinknek s áldozatainknak.

De azért még mindig nem mondhatjuk, hogy meg lehetünk elégedve közegészségi viszonyainkkal. Hisz más városokban még sokkal kisebb a halálarány. Londonban, a rengeteg világvárosban, csupán 19 jut 1000 lakosra! Párisban, Berlinben, Bécsben, mindenütt alacsonyabb a halálozás arányszáma, mint Budapesten, — ámbár pl. Bécsnek alacsonyabb száma nem tulajdonítható csupán a jobb egészségi viszonyoknak, hanem — mint ezt szaklapokban évek óta hangoztattam — mellékkörülményeknek is, a melyek a statisztikai számok jelentőségét (Budapestre nézve igazságtalanul) megzavarják.

Hanem azért tény, hogy Bécsben is jobban áll az egészségügy, mint Budapesten. Bécsből több telik. Gazdagabb. Hisz Magyarország tejfőle is oda száll fel. Ott fölözik le.

Mindazáltal nincs okunk csüggedésre. Budapest, a fölséges Duna két partján, szélről védett, egészséges fekvésével, értelmes polgárságával, nagy, ter-

mékeny s fővárosa iránt lelkesülő ország szívében, hivatva van, hogy egészség szempontjából is *minta-várossá* fejlődjék. Nem egyszerre. Erre nincs elég pénzünk. Fokozatosan és oly módon fejlődhetik azzá, ha már ma megállapítjuk a helyes egészségügyi politika irányait, elveit, és állhatatosan és fokozatosan *ebben az irányban*, ezekkel az elvekkel fejlesztjük egészségügyi intézményeinket.

Vessünk rövid pillantást ezekre az intézményeinkre.

Leghiányosabb Budapesten és legártalmasabb a népesség egészségére nézve a *lakási viszony*.

A németektől tanultunk városokat építeni. Sajnos, rossz példát választottunk. Jobb lett volna a nyugati népeket, a francziákat, angolokat utánozni, kik még városaikban is megóvták az ősi *családi ház* és lakás jellemét, míg a németek *kaszárnyaszerű* házakba bujtak össze. Ilyen stílusban épült és épül, sajnos, ma is még Budapest, holott immár maguk a németek, újabb építkezéseikben, elhagyják a nagy, kaszárnyaszerű bérházak építését, s szintén a családi ház kényelmére és egészségére törekednek. Így építenek ma már Frankfurtban, Münchenben, Drezdában is és egyebütt.

Nálunk még mindig a zárt házsorokat, nagy, palotaszerű házakat kedvelik s ezeket erőszakolják a népességre a bécsi mintára készült építkezési szabályok. Ezek a nagy paloták szépek, imponálók kívülről, de sötét, levegőtlen udvaraikkal, egymásba skatulyázott szobáikkal egészségtelenek, barátságtalanok.

Egy angol barátom járt nemrég Budapesten. Mutattam neki az Andrásy-utat, a Kör-utat. Szép, szép, mondá, de mennyire sajnálandók, a kik eme nagy épületek udvari lakásaiban raboskodnak.

És gondoljuk csak meg, hogy eme viszonyaink napról-napra rosszabbá válnak. Ma még ritka az a házcsoport, a mely csupa nagy és kiépült házból áll. A közbe-közbe eső apróbb házak még juttatnak levegőt a házcsoportok belsőjébe. De hogyan lesz majd a levegővel és világossággal, ha lassankint kiépülnek a házak, és magas homlokzatukkal várfalakként zárják el a közbe fogott száz meg száz lakástól, ezer meg ezer embertől az életnek, kényelemnek alapforrását, a világosságot és levegőt.

Javítanunk kell mielőbb építő-szabályzatunkat. Meg kell engedni a város belsejében is — kivéve a főforgalmi utakat —, sőt támogatni kell a *megszakított homlokzattal való építkezést*. Egy házcsoportunk van ilyen módon építve: a muzeum mögötti házcsoport. Nem ez-e esztetikailag is a legszebb utca-homlokzatunk Budapesten?

Azután küzdenünk kell, hogy a telkeket ne építsék be teljesen. Igaz, hogy nehéz ez a küzdelem, mert a telek drága. Ezért nem építenek örömet megszakított homlokzattal sem. Ha a hatóság megtiltja a teleknek teljes beépítését, ez igazságtalan támadás az egyéni birtokjog ellen.

Miképpen oldhatnánk meg ezt a nehéz és mégis Budapest jövőjére nézve annyira fontos kérdést helyesen? Véleményem szerint oly módon, ha *adó-elen-gedésben részesülnek azokat, kik telkeik egy részét beépítetlenül hagyják, befásítják.*

És ha adó-elengedésben részesül csupán *fényűzési, utcádisztási* célokból az, a ki bizonyos utcákon és úton palotákat emel, mennyivel inkább érdemel — az értelmes s a jövőre gondoló polgár szemében — adóelengedést az, a ki *egészségesen* épít. Ennek az egészséges építkezésnek hasznát veszi egész Budapest és nem vallja senki kárát, sőt hasznos az a többi telektulajdonosra nézve fináncziális szempontból is. A telkek értéke növekszik akkor, ha nem építik be a telkeket csupa toronymagasságú, kaszárnyszerű bérházakkal. Ily módon növekszik a külső telkek értéke is. Arról pedig, hogy ha a város jobban kiterjed, nehezebb lesz a közlekedés, ne aggódjunk ma, a gőz-, az elektromos vasút korában. Milyen képe volna Budapestnek — még szépség szempontjából is — ha már az Andrassy-utat, Kör-utat így építik vala!

És annál ártalmasabb a budapesti építésmód a népesség egészségére nézve, mert *nincsenek parkjaink, nyilvános kertjeink, játszó tereink* a város belsejében. Felnőtt és gyermek egyaránt bérháza szobáira, szűk folyosóira van utalva. Nem mehet sétálni, üdülni, ha csak a zajos, poros utcára, avagy a távol fekvő Városligetbe, Zugligetbe nem megy. Otthon a szobában nem játszhatik, szaladgálhat a gyermek, mert lehallatszik a zaja az alsó lakásba; a folyosóról, udvarról a házmaster űzi el, az utcán kocsí, ló, elektromos vasút alá kerül. A gondos anya messzire nem küldheti, közelben nem talál játszó-teret, s így, ily kalitka-élettel kell felnőnie fővárosunkban százezernyi gyermeknek!

A mi kevés szabad terünk van, azt is beépítik, és oly monumentális, évszázadokra szóló építkezéseknél, minők az Andrassy-út és a Kör-út építése avagy a Dunapart kiépítése volt, éppen nem, avagy csak kicsinyes, fősvény módon gondoltak az üdülni emberre, a játszó gyermekre. A három kilométer hosszú Andrassy-út mellett az egyedüli *park* a Gyár-utcza néhány hektikás akác-fája. A Kör-út végig hideg, merev gipsz és vakolat falazat; olyan czifra, értéktelen, izléstelen mint egy színházi dekoráció. Most már vége! Ott nem javíthatunk többé.

Mennyivel boldogabbak e tekintetben a nyugoti nagy városok, London, Páris, Frankfurt — még Bécs is. A mikor a *Glacis*-t (a belváros falai körül futó várterületet) 25 évvel ezelőtt beépítették, a mostani fölséges *Stadtpark* területét el akarták adni. 20 millióra becsülték a terület értékét. Zelenka polgármester — mint mondják — állását kötötte hozzá, hogy ama terület park legyen. Győzött. Ma áldják érette emlékét. És mennyi kertje, parkja van ezen kívül Bécsnek: az udvar kertjei, a gazdag mágnások kertjei. Nálunk egy dúsgazdag mágnás milliós palotát építtetett a 8-dik kerületben — de egy talpalatnyi kertet nem csatolt hozzá, — s most ő maga is, ha fát, virágot akar látni, nézheti virágcserepeiben a . . . *ficust*.

Teret, üdülni helyet a félmillió lakosnak. Azért ne egyezzenek bele tisztelt polgártársak semmiféle telekeladásba és elajándékozásba a város belsejében. Sőt vásárolni kell területet üdülni terek számára. Legalább lesz helyünk, a hová érdemes polgármestereink szobrai elhelyezhetjük, — ma Andrassynak sem jut hely.

És mennyi bajunk van fővárosunkban a *porral* is. A szél behozza a Rákos-ról, a sok kocsi, ló, a nagy közlekedés fölveri puha, porladozó, száraz köveztükről.

Pedig az a por szörnyű veszedelmes ellenség. Ha meghallgatnak, elmondom, hogy miért. A levegővel mindig lélekezünk port is. De a természet gondoskodott, hogy ezt a port tüdőinkből megint eltávolítsa. Lélekező csöveink felszínén millió és millió apró söprő áll készen, melyek folyvást, kivált éjszaka, kisöprik a port, a mit nappal belélekeztünk. A ki reggel köhög, a nyálkában szürke, fekete foltocskákat láthat. Ez az a por, füst, korom, a mit azelőtt belehelt. Kiköpjük, avagy a reggelivel együtt lenyeljük.

Így megy a dolog az egészséges ember tüdejében, s addig a meddig nem igen sok a por. A gyenge testalkatú emberben, vagy ha igen poros levegőt lélekezünk, kifáradnak ama söprők, nem győzik a port kisöpörni, s most itt meg ott megakad a lélekező csőben egy-egy porszem, a kövezetnek egy-egy kis töredéke, a mi mikroszkóppal nézve olyan hegyes, tüskés, éles, mint a lepattant üvegszálka. Ez a porszem most izgatja a lélekező cső nyálkahártyáját; hurutot, köhécselést okoz; majd kifekélyesedik a lélekező cső — és ezt várják csupán a tuberkulózis bacillusai. Ezek szünetlenül röpködnek a levegőben, szünetlenül beleheljük. Onnét valók, hogy a tüdőbajos emberek kiköpik az utcán; mi eltiporjuk; felszárad a köpet és a levegőbe száll föl a porral a tuberkulózis bacillus. Az egészséges ember nyálkahártyája kisöpri a tuberkulózis bacillusát is, — de a hurutos, a fekélyes tüdőben megtapad a bacillus, nőni, szaporodni kezd; az ember még erősebben köhécsel, lázat kap — és el van veszve!

És mily szörnyű sok áldozatot ragad el Budapesten a por és a tuberkulózis!

Kinyilatkoztathatom, hogy a világ összes nagy városai között Budapesten legnagyobb a tuberkulózisban való halálozás, ú. m. 590—600 haláleset évente minden 100,000 lakosra. Bécsben 540—550, Londonban pedig csupán 180—190. És az is szomorító, hogy míg más nagy városokban a javuló közegészségügy mindenütt és nagy mértékben csökkentette a tuberkulózist, nálunk a csökkenés csekély. Így Bécsnek tuberkulózisban való halálozása 15—20 év előtt még közel 800 volt, több mint Budapesten, a hol az akkora 700-on állott; azóta Bécs tuberkulózisa teljes 33 perczenttel csökkent, Budapesté ellenben csupán 14 perczenttel. London tuberkulózisa közel 40 perczenttel javult. Fontoljuk csak meg eme higienikus viszonyok és eredmények jelentőségét az emberi élet, egészség, a földi jólét szempontjából. A higiénie eme vívmányai valóban megbecsülhetetlenek — és még sem értik meg és nem méltányolják kellőképpen.

Küzdenünk kell — tisztelt polgártársak — mindenelőtt és minden erővel a tuberkulózis ellen. Jó levegőt kell szerezniünk lakásainkba, utcáinkon — nevezetesen ki kell irtanunk a *port*.

Utcaburkolatunkat reformáljuk. Ne engedjék, hogy a burkolat minőségére nézve a mérnöki hivatal döntsön azon az alapon, hogy melyik burkolat

olcsóbb egy-két forinttal. A döntő dolog — kivált a nagy közlekedésű népes utcákban — a *burkolat portalansága* legyen. Ilyen első sorban az aszfalt, azután a keramit.

Azután ne elégedjünk meg azzal a fölszines utczalocsolással, a mit most praktizálnak. A mi éghajlatunk forró, száraz; nálunk többet kell öntözni, locsolni, mint a nyugoti városokban. Nemrég éjjel hazatérve láttam, hogy SZCZERBOVSKY úr olyan kocsikkal tett próbát, a melyek nemcsak söprik, de *fel is mossák* az utcát. Ez a helyes irány. Erre kell törekednünk.

Levegőnk egy másik veszedelmes megrontója, egész városunk talajának utálatos szennyezője: *rossz csatornázásunk*. A míg házainkban s utcáinkon a csatornáknak iszap gyűl meg, s a míg a csatornák nem zárnak teljesen és biztosan a kiszűremkedés ellenében, addig nem is lehet Budapesten igazán egészséges házat építeni, nem lehet házban és utcán tiszta levegőt élvezni, mert hiába zárják el a bűzös csatorna nyílásait, felnyomul a csatornák rohadó gőze az utcákra, befurakodik a házakba, lakásokba, — és mert a város talaját folytonosan és veszedelmes módon szennyezi a csatornák falain átszűremkedő rohadó folyadék.

Jó csatornázás, tiszta és átjárhatatlan csatornák híján nem szabadul meg az Andrássy-út sem, valamint a Kör-út sem, még kevésbbé pedig a többi városrész a tífusztól. München, Dantzig, Frankfurt mind jó új csatornázásuknak köszönhetik — meg a jó vizüknek, — hogy megmenekedtek e szörnyű betegségtől, a mely éppen a javakorbéli embereket látogatja.

Fővárosunkban LECHNER LAJOS építészeti igazgató, mélyen tisztelt barátom, vette a kezébe a csatornázás nagy munkáját. Teljes bizalmam van a munka helyessége iránt, sőt még a lassúságot is, a melylyel épül, menteni tudom azzal, hogy a csatornázás nagy és nehéz feladat, megfontolva kell hozzá fogni és végezni. No de annál jobb lesz. Mi is megérjük még, hogy csatornáink tiszták lesznek s bőven fog bennük áramolni az öblögető víz; hogy finnyás grófkisasszonyok le fognak szállni a nagy gyűjtő-csatornába és csónak-partiekat fognak ottan rendezni, úgy mint Párisban teszik. A mi csatornáinkban eddigelé csupán patkánykisasszonyok rendeznek partiekat.

Forduljunk *ivóvizünkhöz*. Nem teszem örömmel — kivált mostan, jó borral kezemben. De hát komoly dolog egy városban az ivóvíz.

Mi férfiak voltaképpen kevésbé vagyunk kompetensek ivóvíz dolgában, tőlünk akár el is maradhatna a vízvezeték; de nem így a gyermekek s a nők, kik vízre szorulnak.

A legnagyobb baj abban rejlik, hogy a víz alattomos egy ital. A bort mindjárt megismerjük, ha ronda, de nem a vizet. A bacillusoktól lepott víz ép oly tiszta, sőt jó ízű lehet, mint akár a legtisztább víz, és mégis alattomban mérges; gyomorhurutot okoz, a mibe számtalan gyöngye gyermek belepusztul. Mostani vezetett vizünk elég jó ízű, de nem tiszta; részben a csatornáktól szennyezett Duna vize van benne, részben a Lipótváros ganajos talajának, részben Ó-Buda még rondább talajának a filterekhez odaszűremkedő vize. És ha valaki

gyermekai érdekében százakat is szívesen adna tiszta, fertőzéstől mentes vízért, nem kaphatna fővárosunkban, mert nincsen.

Sokan vigasztalódnak: ásványvizet isznak vagy Pasteur-filterrel újra megszűrik a vizet. A sok ásványvíz egészségtelen, a Pasteur-filter pedig nem tudja a vízből kiválasztani a ganaj levét, a mi a földben a vízhez szivárgott.

Új, jó vízvezetékét akarunk. Tudjuk, hogy ezen fáradozik hatóságunk is, de nehezen, lassan megy a dolog. És ez érthető. Míg a csatornázás főképpen csupán *pénzkérdés*, addig a vízvezeték nem csupán nagy pénzkérdés, hanem még inkább nehezen megoldható *higienikus* kérdés is. A gyomor, a test nem tréfáltat magával és jól meg kell választani azt az italt, melyet vagy 150,000 gyermek és 100,000 nő fővárosunkban nap nap után a gyomrába visz.

Másutt is küzdenek a vízszolgáltatás kérdésével és nehezen boldogulnak, úgy mint nálunk. Azért nem vagyok türelmetlen. Egyet azonban előre hangoztatok: *ne legyen a pénzkérdés a döntő a vízvezeték dolgában, hanem az egészségi kérdés*. Mi férfiak elköltünk Budapesten a mi italunkra — borra, sörre — *évenként* legalább 15—16 millió forintot s fukarkodni merünk azon, vajjon az egyik vízmű egy vagy két millió forinttal többbe kerülne-e, mint a másik? Követeljük meg, tisztelt polgártársak, hogy a víz tiszta és egészséges legyen; olyan, a melyből bármikor biztosan ihatunk és ihatik családunk jó hajtást és ne kelljen félnünk, hogy pióczát nyelünk, avagy olyan vizet, a melybe tifuszos betegnek ürüléke szüremkedett bele. Hogy pedig olyan egészséges és biztos víz csakis *forrásvíz* lehet, azon egy perczig sem kételkedhetünk.

Lássuk most, mit kíván még *a főváros gyomra*. Röviden megmondhatjuk: a szegénynek olcsó és tápláló, a gazdagnak változatos és finom ételmet.

Mennyire irigyelhetjük mi budapestiek az ó-kori rómaiakat. Rómában, ámbár két milliónyi lakosa volt, mindig volt bőviben étel a szegénynek és csemege a gazdagnak. De fontos és nehéz hivatal is volt az ételmi szerekre ügyelő *aedilis*-eknek a dolga. Gondoljuk csak el, hogy azt a tenger sok népet oly időben kellett ellátni étellemmel, a mikor nem volt vasut, gőzhajó, telegráf. Afrikából, Ázsiából, Hiszpaniából hurezolták apró hajókon, tevéken, lóháton, emberháton az ételmet! Micsoda kicsinység ehez képest, hogy a bécsi Sacher Boszniából hozatja a rákot, pedig ugyancsak nagyra vannak vele a bécsiek.

De ne bántsuk a bécsieket, van azoknak a rákon kívül jó húsup is, jó péksüteményük, gazdag vadpiaczuk, haluk — irigyelhetjük őket.

Budapesten annak előtte az ostyepka, meg a lipthói túró, a debreczeni kolbász, a szegedi paprika voltak az ételmezés delikatesszei. Ma már mi is messzebb jutottunk. De azért teljességgel elégedetlenek lehetünk ételmezési viszonyainkkal.

A hús drága és többnyire silány, vadhús-piacunk nincsen, halunk, rákunk kevés, a baromfi drága, sovány, a gyümölcs silány, a vaj (kivéve például a központi tejcsernok méregdrága vaját) rossz, a tej (kivéve egy-két nagy termelő drága tejét) ihatatlan. Pedig mi itt vagyunk Magyarország, a Kanaán közepén.

Nagy munkát kérünk, várunk s bizonyára kapunk is a mi ædilisüinktől, *Matuska* tanácsos úrtól.

Központi élelmiszer-csarnokot tervez városi tanácsunk, valamint azzal kapcsolatban kerületi fiók-csarnokokat. Helyes. Készségesen támogatjuk terveit. Lehetségessé kell tenni, hogy széles Magyarországon bárki is könnyen beküldhesse piaczunkra és itt elárusíthassa, a mi jó élelmi szere van. Neki egy kis pénzmagra, nekünk tápláló és ízletes ennivalóra van szükségünk.

Befejezem mindjárt beszédemet, mert már is hosszasan szoltam, mint a mennyit töltött poharak mellett szabad. Csak egy dologról kívánok még szólni, a mi éppen minket, e kerület lakosait és birtokosait érdekel legközelebbről.

T. Uraim! Nem érdektelen elgondolkodni városaink népességének jellemvonásán — a multban és a jelenben. Azt hiszem, jól karakterizálom jellemző tulajdonságukat, ha mondom, hogy az ó-kori városok lakossága prédára járó ragadozó farkasokból állott, a középkori városoké, falaik közé piszokba megvonult, dőzsölő ... malaczokból; a mai nagyvárosi lakosok pedig fényeskedő és kényeskedő vándormadarak.

A mint tavaszodik, a ki csak teheti, útra készül és csakhamar megindul a vándorlás szerte a világba, minden irányba. A bájos mamácskák és a kedves gyermekesereg útra kelnek és csakhamar minden oldalról csak sóhajok repülnek a vigasztalatlan szalmaözvegyektől a főváros felé; utcáink, vendéglőink pedig szinte elijesztő szomorúak lesznek az itthon maradt férjektől, a kiknek immár az étel sem ízlik, ha nem *Cabinet particulier*-ben találják.

És ennek a dolognak, ennek a kivándorlásnak, nagyon komoly, meggondolásra méltó a háttere! Lássuk csak.

Két dologért lehet megokolt, sőt szükséges, hogy elhagyják az emberek városukat: ha betegek és fürdőbe kényszerülnek, vagy ha kimerültek a munkától s utazásban üdülést, szórakozást, erőgyűjtést keresnek. A betegnek nem pótolható a fürdő és a kifáradt szellemi munkásnak orvosság a pár heti utazás.

De a városi vándormadarak nagyobbik része nem ilyen kényszerűségből menekül a zöldbé. Egyszerűen nyaralni mennek, mert ez kellemesebb és egészségesebb reájuk nézve, mint a városban tartózkodás. És elhagyják a fővárost egész családotul ezren és ezren és hónapokon át távol maradnak a családi tűzhelytől, igazi otthonuktól. És ennek óriási ethikai és gazdasági kára van!

A családnak az a hónapokra szóló elszakítása — mert hisz a családapa, a férj kénytelen itt maradni hivatala, keresete végett — lazítja a családi köteleket s erkölcsöt. Keservessé, fárasztóvá teszi a férj életét és munkáját, a ki időnként mégis családjá után kénytelen nézni. De másrészt anyagilag nagy károkat okoz. Százezrek vándorolnak így az élelmes stájerok, tiroliak, felső-ausztriaiak zsebeibe, úgy szintén Budapest körül a poros falvak együgyű parasztgazdáihoz; e mellett a főváros kereskedelme, ipara sajnosan nélkülözi éppen a vagyonos fogyasztót. Tudom, hogy pl. az Andrássy-úton egyik mészáros

nyáron át bezárja üzletét, mert vevői mind elvándorolnak a zöldbe, messze vidékekre.

És ezen a káros állapoton lehet segíteni. Először: ha olyanná tesszük városunkat, hogy nyáron is lakható legyen, úgy és még kényelmesebben, mint pl. Budakeszi meg Piripócs. Másodszor: ha magában a fővárosban gyarapítjuk a nyaraló területeket, hogy a kinek nyáron villa kell, az itt is megtalálhassa, a mire vágyik.

Elfogultság azt hinni, hogy nagy város nem lehet ép oly kényelmes nyáron, mint a poros s gyakran piszkos falu. Ha jók és szagtalanok a csatornák, ha nemcsak locsolják, hanem lemossák az utcák porát nyáron, ha elég számmal létesítenek zöld tereket és parkokat, akkor igen sokan ellehetnek a zöldbe vándorlás nélkül, mert itt is tiszta és üde lesz a levegő s lesz tér, a hol a gyermekek játszhatnak, szaladgálhatnak. E mellett a fővárosi lakás, az otthon, apró kényelmével, vízvezetékével, szórakozásaival fölöslegessé teszi a falusi tartózkodást, a hol a legtöbb fővárosi vándormadár elvégre is szűken, zsúfoltan, kényelmetlenül s azért gyakran egészségtelenül lakik, a hol tisztátalan a szomszédsága, és folyton zsarolják.

Elvül kell tehát kitűzni, hogy a főváros nyáron is lakható és kellemes legyen, a minek még az a véghetetlen nagy haszna van, hogy *annak nem csupán a felső tízezer veszi hasznát, hanem a nép százai.*

De kétségtelen dolog, hogy azért még mindig szükség lesz a vagyonosak számára nyaralókra. Azokat is a fővároshoz kell csatolni, ne kalandozzanak el messze földre, ne hordják vagyonukat mások ölébe.

Budapestnek van egy nagy területe, a melyen az egész főváros villára szoruló néposztálya helyet találhat: ez a *Krisztinaváros*, illetőleg a Krisztinavároستól a Svábhegyre terjedő nagy halmos, lankás terület. E területet a Gondviselés jelölte ki a fővárosnak nyaraló települ — sajnos, az emberek nem tudják felhasználni s sok tekintetben már meg is rontották. Ez a terület közel van a város tömegéhez, a hidakon át könnyen elérhető, kivált ha a negyedik és ötödik híd kiépül.

Kitűnő a levegője: szélről védett hegyi levegő. Jó a talaja: lejtős, tiszta és szennyről megóvható. Igaz! sokat rontottak rajta a félholt déli vasuttal, a mely keresztben fekszik rajta s fojtogatja, a temetőkkal, a melyek a lakosokat ijesztgetik, a nagy katona kórházzal, a mely piszkítja; de azért mégis ez Budapesten a legjobb terület *villaváros* építésére.

Évek előtt már rámutattam a Krisztinaváros eme megbecsülhetetlen elsőbbségére. Ma újra hangoztatom. A kipusztult szőlők helyett árnyas fákat ültessenek és pár év alatt e vidék lehet a főváros paradicsoma. Ezer és ezer villa fér itt el, mind lombbal, árnyékkal, s kényelmes és egészséges tartózkodást nyújthat ezer meg ezer fővárosi családnak.

De miképpen érhetjük ezt el? Első sorban úgy, hogyha a főváros rendezi eme területet; utakat szab meg előre és épít ki fokozatosan. Ha tudja a tulajdonos, hogy merre fog esni jövőben a közlekedés, merre férnek telkéhez, ehhez

alkalmazkodik: ültet és épített. Ma lehetetlen a tulajdonosnak telkébe valamit befektetnie, hisz valódi ázsiai az utak állapota, girbe-görbe rendezetlensége, sara, pora ezen a vidéken. Még trágyás kocsival sem lehet igen sok telekhez hozzáférni.

Másodsorban úgy, hogy ha kerületünk tekintélyes és praktikus polgárai kezükbe ragadják ezt az ügyet és példával, tanáccsal, a hatóság előtt közbenjárásukkal mozdítják elő. Alakítsanak az érdeklettek *villaszövetkezetet*. Vállvetett és kitartó munkával csodákat lehet elérni. Ilyen csodája lesz a legközelebbi jövőnek — reménylem — a Krisztinaváros, Budapest *villavárosa*.